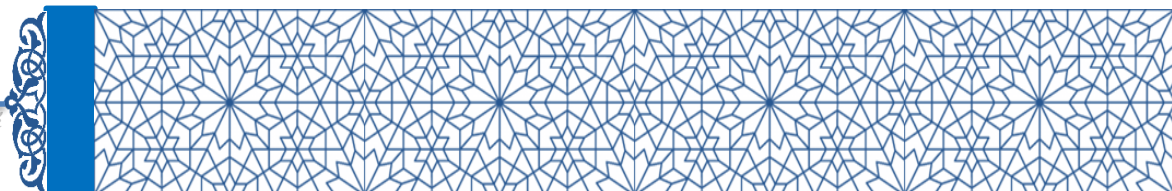
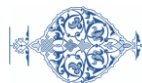
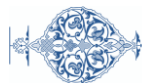

حقوق خوشاوندی (۴)

نمبر پانزدهم

عواقب قطع حقوق خویشاوندی

قرآن در این باره می فرماید: « وَ يَقْطَعُونَ مَا أَمَرَ اللَّهُ بِهِ أَنْ يُوصَلَ وَ يَفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ أُولَئِكَ لَهُمُ اللَّعْنَةُ وَ لَهُمْ سُوءُ الدَّارِ » کسانی که قطع می کنند آن چه را که خداوند به برقراری و وصل آن دستور داده و در روی زمین فساد می کنند، لعنت ابدی (و مجازات) در آخرت برای آن هاست^۱ شهید آیت الله دستغیب در کتاب گناهان کبیره روایات زیادی را در خصوص عقوبت قطع رحم آورده است که در این جا تنها به عناوین آن ها اشاره نموده و طالبان شرح بیشتر می توانند به آن کتاب مراجعه کنند.

۱- قطع رحمت الهی

۲- عقوبت سریع در دنیا

۳- داخل بهشت نمی شود

۴- بوی بهشت را استشمام نمی کند

۵- در شب قدر آمرزیده نمی شود

۶- عمرش کوتاه می شود

۷- از صراط نمی گذرد

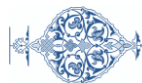
موانع ادای حقوق خویشاوندی

۱- ناآگاهی نسبت به اهمیت

یکی از موانعی که بر سر راه انجام حقوق خویشاوندی وجود دارد و مانع از ادای آن می شود، ناآگاهی از اهمیت آن در شرع مقدس اسلام است. صله رحم از اموری است که در قرآن کریم به وجوب آن اشاره شده است، از امام صادق علیه السلام درباره آیه ۱ سوره رعد "والذین یصلون ما أمر الله به أن یوصل" سؤال شد، حضرت فرمود:

"من ذلک صله الرحم"^۲: صله رحم از آن (امرهای خداست که در آیه به آن دستور داده است)، تعلق گرفتن دستور الهی به امری، خود منشأ و علت توجه افراد مسلمان به آن می شود. در حالی که نسبت به اوامر شرع مقدس اسلام که در منابع دینی موجود است، شناختی وجود نداشته باشد و شخص نداند که در قرآن نسبت به ضرورت انجام آن امر تأکید شده است، صرف آشنایی اجمالی، نمی تواند انگیزه ای برای انجام آن عمل ایجاد کند.

چنان که خداوند متعال در حدیث قدسی می فرماید: «أنا قاطع من قطعها و واصل من وصلها و كذلك

أفعل بمن ضیع امری؛ من رابطه ام را با کسی که رحم را قطع کرده باشد، قطع می کنم و با کسی که آن را وصل کرده باشد، ارتباط برقرار می کنم و با کسی که امر مرا ضایع کرده باشد، این گونه عمل خواهم کرد.^۳ اگر نسبت به امر حقوق خویشاوندی که خداوند آن را با «یاء» به خود نسبت می دهد و از امور مهم و فرامین اختصاصی خود می داند، شناختی وجود نداشته باشد، نادیده گرفته می شود و این مسئله باعث بی احترامی به فرمان الهی می گردد تا جایی که فرد به جای شکرگزاری نسبت به توفیق انجام این امر، انجام هر کدام از مصادیق صله را مایه منت نهادن بر ارحام بداند.

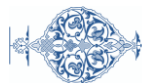
این شیوه ناصحیح نسبت به افراد نسل های بعدی، در کلام معصومین پیش بینی شده است؛ امیرالمومنین علی علیه السلام در حکمت ۱۰۲ نهج البلاغه می فرمایند: "يَأْتِي عَلَى النَّاسِ زَمَانٌ يَعُدُّونَ الصَّدَقَةَ فِيهِ غُرْمًا وَ صِلَةَ الرَّحِمِ مَنًّا" روزگاری بر مردم خواهد آمد..... در آن روزگار کمک به نیازمندان خسارت و پیوند با خویشاوندان منت گذاری است .

ویژگی افراد در نسل های آینده این گونه خواهد شد که صله رحم را لطفی می شمارند که به ارحام روا داشته اند؛ در حالی که به فرموده قرآن حق آنان است.^۴ منت بر دو گونه است؛ گاهی از سوی خداوند بر افراد منت نهاده می شود و هدف آن یادآوری بزرگی نعمتی است که بر آنها ارزانی شده و گاهی از سوی افراد بر یکدیگر منت گذاشته می شود تا لطف انجام شده را به رخ طرف مقابل بکشند، این رفتار هنگامی صورت می گیرد که فرد، کار انجام شده در حق دیگران را بزرگ انگاشته و به او یادآوری کند که آیا آن نیکی را درباره تو انجام ندادم؟^۵

منت گذاشتن برانجام صله رحم ناشی از نداشتن شناخت کافی از فضیلت و جایگاه ویژه ارحام نزد خداوند است، چرا که در صورت درک لزوم صله رحم، دیگر جایی برای منت گذاری وجود نخواهد داشت و انجام آن توفیقی بس عظیم محسوب می شود. بنابراین، آگاه نبودن نسبت به اهمیت صله رحم در شرع مقدس و در واقع، عدم بهره گیری کافی از فرامین مذهبی از عمده ترین موانع پیوندهای خویشاوندی در جوامع امروز قلمداد می شود.

۲- اشتغال بیش از حد

یکی از موانعی که بر سر راه صله رحم وجود دارد، اشتغال بیش از حد است که باعث کمبود اوقات فراغت می شود. تکاپوی زیاد و دل مشغولی فراوان انسان امروزی، فراغت بال، آرامش خاطر انسان را به انجام این امر مهم تحت تأثیر قرار داده است، بشر امروز، هر چند در مقایسه با انسان گذشته، از نظر کمی،

کار و مسئولیت کمتری دارد، اما در عین حال، به علت های گوناگون از جمله رفاه زندگی زندگی بسیار پرتکاپویی را تجربه می کند که کمبود اوقات فراغت، از جمله نتایج آن است.

۳- دور بودن محل سکونت

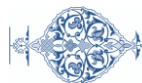
به طور طبیعی فاصله مکانی زیاد با ارحام، می تواند عاملی برای ترک صله رحم باشد، البته از طرفی شاید نتوان نزدیکی مکانی را عاملی برای صله رحم به شمار آورد، چرا که وقتی انگیزه لازم برای صله رحم وجود نداشته باشد، نزدیکی مکانی نیز تأثیری در انجام آن ندارد، ولی انتخاب محل سکونت بسیار دور، می تواند مانعی جدی برای صله رحم باشد، تحرک فیزیکی و مهاجرت، اعم از داخلی و خارجی، نیز از جمله عواملی است که در جامعه امروز به تناسب وضعیت و موقعیت تمدنی آن بسیار دیده می شود، مهاجرت های پرتنوع که به اقتضای ضرورت هایی چون کارایی، تحصیل، رهایی از محدودیت فرهنگی و فعالیت بازرگانی صورت می گیرد، از عوامل بسیار مهم در ایجاد فاصله میان خویشاوندان است. در صورت ضرورت انجام مهاجرت، باز هم بی توجهی خویشاوندان در ایفای وظیفه صله رحم توجیه ناپذیر است؛ چرا که کثرت وسایل ارتباطی بسیار پیشرفته که به یمن تمدن صنعتی جدید امکان استفاده از آن ها با کمترین هزینه وجود دارد، درجاتی از ادای وظیفه حقوق خویشاوندی را برای انسان فراهم ساخته است.

۴- مال اندوزی

مال اندوزی، از موانع ادای حقوق خویشاوندی است. در حدیثی از امام رضا علیه السلام نقل شده است: "لَا يَجْتَمِعُ الْمَالُ إِلَّا بِخِصَالٍ خَمْسٍ يَبْخُلُ شَدِيدًا وَ أَمَلٍ طَوِيلٍ وَ حِرْصٍ غَالِبٍ وَ قَطِيعَةً الرَّحِمِ وَ إِيْثَارٍ الدُّنْيَا عَلَى الْآخِرَةِ!"^۵
«مال اندوزی تنها با داشتن پنج خصلت حاصل می شود: بخل شدید، آرزوهای طولانی، حرص فراوان، قطع رحم و ترجیح دنیا بر آخرت».^۶ این روایت میان مال اندوزی و قطع رحم رابطه و پیوند برقرار کرده است. لازم به ذکر است که صرفه جویی و پس انداز و تقدیر معیشت با مال اندوزی متفاوت است؛ چرا که شخص صرفه جو در زمان مناسب از اموالش خرج و بقیه را با تقدیر معیشت و پرهیز از اسراف، پس انداز می کند که این امر ممدوح و پسندیده است؛ ولی شخص مال اندوز فقط به فکر انباشتن اموال است و آن ها را در جایی که باید مصرف نماید نیز مصرف نمی کند. این شخص اگر توجه داشته باشد که صله رحم عامل بزرگی برای وسعت رزق انسان است، دیگر دچار قطع آن نمی شود.

۵- پر هزینه بودن برخی ارتباطات خویشاوندی

از دیگر عواملی که زمینه تضعیف یا قطع پیوند خویشاوندی را ایجاد می کند، پرهزینه بودن ارتباطات و میهمانی ها، به خصوص در شبکه های خویشاوندی پرجمعیت است. برپایی میهمانی های پرشریفات، شرکت در مجالس خویشاوندی، موجب شده تا برخی افراد، به دلیل ضعف و ناتوانی در تأمین این هزینه ها یا به علت دارا بودن روحیاتی چون بخل، خود را از درگیر شدن در این ارتباط ها و تحمل تبعات قهری آن، به میزان زیاد و در مواردی به طور کامل معاف دارند، در صورتی که امام صادق علیه السلام می فرماید: "صل رحمک و لو بشریه من ماء!"^۷ «با خویشاوندانت ارتباط برقرار کن ولو با جرعه ای از آب باشد».^۸

ضعیف ترین انسان ها از نظر توان مالی هم امکان تأمین یک جرعه آب را دارند؛ بنابراین، دیگر نمی توان به بهانه پایین بودن توان مالی این وظیفه را ترک کرد. امروزه یکی از مهم ترین دلایل کم شدن ارتباط میان خویشان، نبود سادگی و بی آلاچی و پر رنگ شدن تکلف و تجمل گرایی در روابط است؛ به گونه ای که گاهی حتی یک ارتباط کوچک هم باعث زحمت افراد می شود. تشریفات بیش از حد میهمانی ها به ویروسی می ماند که ارتباط مفید را از بین می برد؛ لذا باید درمان شود. بارزترین منشا پرهزینه بودن میهمانی ها، چشم و هم چشمی است و سرآغاز چشم و هم چشمی آن جایی است که انسان بخواهد احساس کمبود خود را با استفاده از اموال خود جبران کند. این آفت اجتماعی به یک بیماری فراگیر در جامعه ما تبدیل شده است که افزون بر ایجاد تکلف در زندگی باعث سلب قصد قربت در مخارج میهمانی نیز گردیده است.

رعایت اعتدال و به حداقل رساندن تشریفات و پذیرایی از میهمان در حد شأن و جایگاه و رعایت ادب و احترام در تعاملات اجتماعی با افراد فامیل، تضمین کننده روابط خویشاوندی است. بهترین درمان چشم و هم چشمی، تغییر و اصلاح الگو در خانواده است؛ چرا که خانواده خواستگاه تمام بایدها و نبایدهاست. این در حالی است که بسیاری از خانواده ها فاقد مهارت های لازم در این باره هستند؛ لذا باید مورد آموزش قرار گیرند و فرهنگ سازی منسجمی در این رابطه صورت گیرد. افزایش اعتماد به نفس، با الگو سازی در خانواده ها و مراکز آموزشی باعث می شود تا افراد، احساس کمبود نداشته باشند و همین عزت نفس، قناعت را به دنبال دارد و از پرهزینه نمودن میهمانی ها جلوگیری می کند.

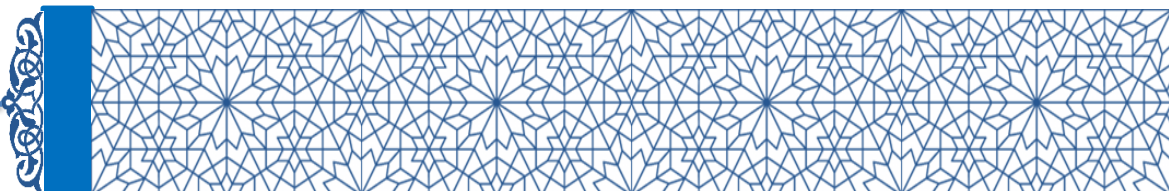
۶- کمبود امکانات

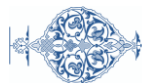
امکانات زندگی اعم از وسایل پذیرایی و وسیله نقلیه و فضای مسکونی، از جمله امکاناتی هستند که در ارتباط های فامیلی و صله رحم مورد نیاز هستند، عدم وجود هر کدام از این امکانات و وسایل، می تواند مانعی برای انجام آن باشد؛ چرا که دید و بازدید، دو طرفه است و هر رفتی، آمدی دارد.

اگر برای سرکشی به منزل فامیل رفت و آمدی صورت نگیرد، فامیل هم آن را بهانه ای برای ترک رفت و آمد قرار می دهند و اندک اندک صله رحم کم رنگ می شود.

از دیگر امکانات زندگی، فضای مسکونی خانواده است. امروزه به دلیل کوچک شدن فضای سکونت خانواده ها یا به دلیل آپارتمان نشینی، ارتباط با خویشان کاهش یافته است. فقدان خانه مسکونی مناسب و مطابق شأن میهمان، اراده فرد را برای برقراری ارتباط صمیمانه با خویشان تضعیف می کند، از آن جا که در جامعه ما خویشان و دوستان بیشتر ارتباط های عاطفی خویش را در منزل ابراز می دارند، نبود امکانات مسکونی مناسب می تواند مانعی بر سر راه صله رحم باشد و باعث تضعیف این پیوند گردد، فراهم آوردن فضای پذیرایی از میهمان، جدای از فضای استراحت اهل خانه، در روایتی مورد تأکید قرار گرفته است: «زکاه الدار بیت الضیافه؛ زکات خانه، داشتن اتاق میهمان است.»^۸

همچنین، در صورت امکان، تدارک فضای جداگانه برای خانم ها و آقایان، بهترین شیوه برای پذیرایی از میهمان است که عواقب اختلاط نامحرم را نیز نخواهد داشت. افزون بر امکاناتی که ذکر شد، دیگر امکانات زندگی نیز هر کدام به نحوی در پذیرایی از میهمان مؤثر است که در این جا تنها به دو نمونه شاخص آن اشاره شد.

۷- بخل ورزی

از دیگر موانع ادای حقوق خویشاوندی، بخل ورزی است که در روایتی به آن اشاره شده است. امیرمؤمنان علی علیه السلام از شخصی شنیدند که می گفت: «شخص بخیل، عذرش از انسان ظالم پذیرفته تر است حضرت به او فرمود: دروغ گفتمی، همانا که ظالم چه بسا توبه کند و استغفار نماید و رد مظالم بر مظلوم کند، ولی شخص شحیح زمانی که بخل ورزد، زکات پرداخت نمی کند و صدقه نمی دهد و صله رحم نیز به جا نمی آورد»^۹، بخل به معنای امساک و منع و در مقابل کرم و سخاست، درباره فرق بخل با «شح» گفته شده: «شح» بخل شدید و همراه با حرص است.^{۱۰}

امام صادق علیه السلام فرمود: «بخل شدید را شح گویند به گونه ای که به آن چه در نزد دیگران هست نیز بخل می ورزد و در آرزوی داشتن داشته دیگران است»^{۱۱} در بیان امام صادق علیه السلام بدترین افراد، بخیلان معرفی شده اند.^{۱۲}

۸- تکبر

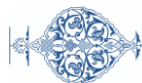
از موانع احسان به خویشاوندان، تکبر و فخرفروشی است که در قرآن به آن اشاره شده است. خداوند متعال می فرماید: "وَأَعْبُدُوا اللَّهَ وَلَا تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا وَبِذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسْكِينِ وَالْجَارِ ذِي الْقُرْبَىٰ وَالْجَارِ الْجُنُبِ وَالصَّاحِبِ بِالْجَنبِ وَابْنِ السَّبِيلِ وَمَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ إِنَّ اللَّهَ لَأُيْحِبُّ مَنْ كَانَ مُخْتَلًا فَخُورًا"^{۱۳}، و خدا را بپرستید و چیزی را شریک او قرار ندهید و به پدران و مادران خود نیکی کنید. همچنین، به خویشاوندان و یتیمان و مسکینان و همسایه نزدیک و همسایه دور و دوست و همنشین و واماندگان در سفر و بردگانی که مالک آن ها هستید؛ زیرا خداوند کسی را که متکبر و فخرفروش است دوست ندارد، گویا ترک احسان به والدین و خویشاوندان در اثر تکبر و فخرفروشی صورت می گیرد و آیه شریفه به جای این که بفرماید خداوند ترک احسان به خویشان را دوست ندارد، می فرماید: «خداوند، متکبر فخرفروش را دوست ندارد».

واژه «فخور» در لغت به معنای متکبر و واژه «مختال» نیز متکبری است که از فقرای فامیل خود رویگردان است.^{۱۴} از آن جا که قلب در تکبر و فخرفروشی به امور غیرخدایی تعلق می گیرد و مانع ابراز احساسات نسبت به خویشان می گردد که این امر آسیب جدی به روابط اجتماعی و صله رحم وارد می کند.

در تفسیر دیگری بیان شده است: «خداوند به واسطه این دستور، همه کسانی را که با انگیزه تکبر از اوامر الهی سر باز می کنند، از بروز خشم الهی بر حذر می دارد. منشأ پایمال شدن حق دیگران، غالباً تکبر است و کسی نمی تواند حقوق اطرافیان را ادا کند، مگر این که روح تواضع در او ظاهر شود»^{۱۵}.

۹- برخی تجارب منفی اجتماعی

یکی دیگر از موانع برقراری ارتباط های فامیلی و پیوندهای اصیل خویشاوندی، وقوع برخی رفتارها و تصمیم های ناخوشایند است که اتخاذ آن توسط برخی از افراد فامیل در یک زمان خاص، باعث مکدر شدن حافظه تاریخی خویشاوندان نسبت به یکدیگر می شود و در گذر زمان، ارتباط ایشان را تحت تأثیر منفی قرار خواهد داد. سوء ظن های افراد به یکدیگر در میان خویشان و دوری گزیدن بی دلیل و شرکت نکردن در برنامه و مناسبت های خویشاوندان از جمله عواملی هستند

که وقوع آن‌ها تضعیف وابستگی‌ها و ارتباطات خویشاوندی و در مواردی قطع آن‌ها را موجب می‌گردند. وجود برخی تجربه‌های ناخوشایند در فامیل باعث می‌شود که تأثیر منفی آن طی سالیان دراز در حافظه خویشاوندان باقی بماند، بنابراین، تا جایی که ممکن است انسان باید در تصمیم‌گیری‌ها و رفتارهایی که انجام می‌دهد، مراقب جریحه دار شدن اذهان عمومی فامیل باشد؛ چرا که وجود چنین تجربه‌هایی در فامیل، برقراری رابطه آنان را، حتی در طول چند نسل، کاهش می‌دهد و سدی در برابر صله رحم ایجاد می‌کند. بهترین راه در صورت وجود چنین مواردی، گذشت و ریشه کن نمودن کینه‌ای است که انسان حق خود می‌داند، توجه به پاداش عظیمی که خداوند برای عفو و گذشت‌بندگان از یکدیگر وعده داده است، می‌تواند کدورتی را که به وجود آمده است، پاک کند و راه انجام این امر الهی را هموار نماید.

مأخذ: با استفاده از مقاله موانع صله رحم، تألیف خانم رحیمه معصومی موحد، منتشر شده در نشریه نامه جامعه، ش ۱۱۵، پاییز ۱۳۹۴.

پی‌نوشت‌ها :

۱. سوره رعد، آیه ۲۵.
۲. غیبه الطوسی، ص ۱۲۸.
۳. بحارالانوار، ج ۷۲، ص ۳۲.
۴. سوره اسراء، آیه ۲۶.
۵. المفردات، ذیل واژه «منن».
۶. وسائل الشیعه، ج ۱۲، ص ۱۹.
۷. وسائل الشیعه، ج ۲، ص ۵۴.
۸. کنز العمال، ج ۱۵، ص ۳۹۰.
۹. وسائل الشیعه، ج ۱، ص ۵۳۵.
۱۰. فروق اللغه، ص ۲۹۵.
۱۱. معانی الأخبار، ص ۲۴۵.
۱۲. الکافی، ج ۴، ص ۴۱.
۱۳. سوره نساء، آیه ۳۶.
۱۴. لسان العرب، واژه خول.
۱۵. تفسیر الأمثل، ج ۳، ص ۲۳۵.

